

SCHEUTISTEN IN ESCH 1914-1916

Onlangs heb ik in het kader van mijn genealogisch onderzoek veel gegevens gevonden over mijn oud-nonkel (oudoom) Leon Dirkx, die van oktober 1914 tot in januari 1916 in Esch heeft gewoond als één van de uit België gevluchte leden van de congregatie van de missionarissen van Scheut.

Ik spreek van oud-nonkel, aangezien hij Belg was, zij het dat zijn vader uit Reusel kwam. Leon, officieel Joannes Leonardus Dirkx, werd geboren in Turnhout op 22 september 1894 uit het huwelijk van Leonardus Dirkx en Joanna Cornelia Bax.¹ Vader Leonardus was vroeg wees geworden en ging in 1875 op 16-jarige leeftijd in België werken, waar hij op 18 augustus 1886 in Weelde trouwde. De tien kinderen uit dit huwelijk werden alle geboren te Turnhout, en waren bij de geboorte vanwege de nationaliteit van vader Nederlanders. Wanneer Leon de Belgische nationaliteit heeft verkregen is onbekend.²

Scheut

Bij het uitbreken van de eerste wereldoorlog in augustus 1914 verbleef Leon in Scheut, een wijk van de gemeente Anderlecht tegen Brussel aan. Op 7 september 1913 was hij ingetreden bij wat officieel heet de Congregatie van het Onbevlekt Hart van Maria (C.I.C.M.³). Deze congregatie leidt missionarissen op en zendt ze uit over de wereld, in het begin alleen naar China, maar later ook naar Belgisch Congo (Zaire), de Filippijnen en andere landen. Het moederhuis is in Scheut, waar ook één van de twee vormingshuizen in België was. Daar volgden de studenten één jaar het noviciaat, dat wil zeggen dat men in werd geleid in de spiritualiteit van de congregatie. Na dat jaar deed men tijdelijke geloften, om vervolgens nog in Scheut twee jaar filosofie te volgen, vóór men als student naar Leuven ging voor drie jaar theologiestudie. Daarna konden de wijdingen volgen vóór men als priester-missionaris werd uitgezonden.⁴

Oorlog en vlucht 1914

Op 18 juli 1914, na tien maanden noviciaat, deed Leon zijn aanvraag om toegelaten te worden tot het doen van de eerste geloften op 8 september daaropvolgende, het feest van Maria geboorte. Tien dagen later verklaarde Oostenrijk-Hongarije de oorlog aan Servië, waarmee de Eerste Wereldoorlog begon. Op 3 augustus verwierp België een Duits ultimatum, en een dag later viel het Duitse Rijk België binnen. Van het afleggen van geloften door de novicen was geen sprake meer: de generaal-overste Florent Mortier beval alle studenten zich voorlopig huiswaarts te begeven⁵. Op 20 augustus werd Brussel bezet door het Duitse leger. Waarschijnlijk al daarvoor besloten Mortier en zijn raad om uit te wijken naar het buitenland om contact te kunnen blijven onderhouden met de missies buiten België. Hij vertrok naar Engeland. Later verordende hij dat de theologiestudenten en postulanten⁶ eveneens naar Londen zouden komen. De filosofiestudenten en novicen moesten zich naar Nederland begeven,

waar de Scheutisten in Vught het Missiehuis Sparrendaal bezaten. In Nederlandse kranten van die tijd, zoals De Maasbode (zie foto, 27 okt. 1914) en De Tijd, werd daarvan mededeling gedaan.

De eerste vluchteling die in Vught aankwam was op 26 augustus 1914⁷ pater Karel van Sante (1852-1930), tot april nog rector van het studiehuis in Leuven. Hij werd door Mortier aangewezen als rector voor het noviciaat en de filosofie in Sparrendaal. Dat huis was echter te klein voor het aantal studenten, zodat gauw op zoek werd gegaan naar een meer passende woning in de buurt van Sparrendaal.

Esch

Er werden "twee burgerhuizen" gehuurd "te Esch driekwart uur oostwaarts van Sparrendaal." Pater van den Eerenbeemt schrijft hier zo'n 30 à 40 jaar later over⁸:

"Dat huis tegenover de kerk werd het studiehuis der missionarissen van Scheut. Omstreeks 20 September 1914 werd het huis betrokken of liever twee huizen⁹, n.l. het huis recht voor de ingang van de oude kerk (niet het later gebouwde links van deze ingang aan de veldweg) en het huis dat op de hoek staat van de Kerkstraat en de eigenlijke Dorpstraat. In dit laatste huis woonde later de pastoor, tijdens zijn emeritaat, daarin is hij ook gestorven. Waar nu het nieuwe huis staat, links voor de ingang van de kerk, langs de veldweg, stond vroeger een schuur of timmerwinkel, die dienst deed als klas en recreatiezaal voor de novicen. Deze drie gebouwen (het was geen luxe hoor!) werden door Sparrendaal gehuurd voor f. 22,50 per maand."

Volgens Van den Eerenbeemt stelde de toenmalige pastoor van Esch, Henricus van Duren¹⁰, de huizen ter beschikking. De "oversten waren hierom er ook zo voor dat Esch gekozen werd, omdat het dicht bij Sparrendaal lag, en de broeders er gemakkelijk konden gaan helpen¹¹ bij het inrichten van het huis."

Verloop van het aantal gevluchte Scheutisten in Esch

Vanuit Sparrendaal in Vught trokken zeven Nederlandse Scheutisten naar Esch. Het Bevolkingsregister geeft aan dat zij zich op 22 december aldaar vestigden¹². Tot hen behoort pater Petrus Palmén, die als hoofdbewoner geldt. Hij wordt namelijk vermeld op een ongedateerde "Opgaaf omtrent de in de gemeente [Esch] aanwezige vluchtelingen" als "den persoon bij wie den vluchteling is opgenomen". Het betreft het huis nr. A29, waar dan de Belgische Scheutisten als vluchteling verblijven.¹³ Dit huis is het

huidige adres Dorpstraat 2, terwijl het andere huis (A30) het huidige Leunisdijk 1 is. De zes andere Nederlandse Scheutisten waren "kloosterbroeder", maar in de gebruikelijke terminologie van Scheut werden zij frater (Latijn voor broeder) genoemd. Zij waren veelal student, en zouden later tot priester gewijd worden om uitgezonden te worden als missionarissen¹⁴. Overigens bleef Palmen als leraar actief op Sparrendaal in Vught in de studie jaren 1914-1915 en 1915-1916.¹⁵

In de vluchtelingenlijsten in het gemeentearchief van Esch¹⁶ is tamelijk precies te volgen wie er op welke datum aankwam in Esch. Op 16 oktober 1914 kwam Leon Dirkx als vluchteling in Esch aan. In de kolommen werd naast de gebruikelijke persoonsgegevens de "Laatste woonplaats in den vreemde" genoteerd ("*Anderlecht (Scheut)*") met de duur van vestiging aldaar ("*1 jaar*").

De eerste lijst betreft oktober en bevat de namen van 22 vluchtelingen.¹⁷ Van hen kwamen er 14 uit Scheut, anderen waren Scheutisten uit Leuven (6 man¹⁸) en Rome (2 man). Vier "Leuvenaren" en twee "Romeinen" vertrokken al snel naar Londen: zij kregen al in november in Esch geen financiële ondersteuning meer van de Nederlandse overheid. Daar tegenover kwamen er in november nog 17 Scheutisten naar Esch.¹⁹ De laatste drie vluchtelingen-Scheutisten waarvan de data bekend zijn kwamen op 4 dec. 1914, en tenslotte op 3 mrt. en 21 sept. 1915, maar dan betreft het de docenten Louis Roofthoof en Jozef Ampe.

Het verloop van het aantal gevluchte Scheutisten dat maandelijks onderhoud kreeg van het rijk varieerde: van 22 in oktober naar 33, 34 en 35 in de maanden erop. Op 8 februari verbleven drie Scheutisten slechts acht dagen in Esch: twee ervan vertrokken permanent naar Londen, terwijl een derde blijkbaar de maand erop weer in Esch terug was. Op 3 maart 1915 daalde het aantal ondersteunde Scheutisten aanzienlijk: Van de 33 op de lijst vertrokken er negen naar Vught (waarbij nog twee "Hollandse", dus niet ondersteunde medestudenten opgeteld moeten worden). Het aantal werd 24 in april en daalde nog tot 23 in mei, hetgeen zo bleef tot en met november²⁰ 1915. Aardig is trouwens om te zien hoe de Commissaris van de Koningin in Noord-Brabant, A.E.J. baron Van der Voorst tot Voorst, op het verkeerde been is gezet door de voor hem niet duidelijke aanwezigheid in het studiehuis in Esch van op dat moment nog twee Nederlanders. Na zijn werkbezoek aan Esch noteert hij²¹: "Den 4 Juni 1915 bezocht ik per auto de gemeente Esch; (...) Belgische vluchtelingen: de bewoners van het missiehuis te Scheut zijn naar Esch gevlucht; daar verblijven thans 3 paters, **25** novicen en een p(aa)r knechts; voor **25** novicen betaalt het Rijk f. 0,35 daags voor levensonderhoud." Het laatste aantal behoorde echter 23 te zijn.

Inrichting van de studie

Onduidelijk is of de vluchtelingen die naar Esch kwamen eerst in Vught zijn geweest. Uit het dossier inzake de Belgische vluchtelingen aldaar blijkt niet dat de "Esche" Scheutisten in 1914 eerst werden opgevangen op Sparrendaal in Vught²². Leen Cleynhens, die over de Scheutisten in de Eerste Wereldoorlog schreef, gaat er echter blijkbaar wél vanuit.²³ Hij schrijft dat in Sparrendaal het noviciaat en de filosofie-opleiding opnieuw werden ingericht onder leiding van pater Van Sante, waarbij de novicen onder de leiding stonden van novicenmeester pater Artur Surmont. Pas in oktober zouden dan het noviciaat en de "twee jaren" filosofie²⁴ zijn overgebracht naar Esch.

Volgens Van den Eerenbeemt²⁵ waren de eerste bewoners van het noodhuis pater Van Sante²⁶, enige filosofiestudenten van het tweede jaar en enkele novicen van het studiejaar 1913-1914, tot welk jaar ook Leon Dirkx behoorde.

In oktober 1914 begonnen de filosofielessen met de Belgische paters Jozef VandePutte en Jozef Ampe²⁷ als professoren. Pater Surmont gaf leiding aan de novicen, terwijl overste Van Sante tevens lessen H. Schrift gaf. Louis Roofthoofd was de econoom.²⁸ (Foto²⁹ van 1915 (ná 3 maart) van 26 Belgische Scheutisten in Esch (w.o. één Nederlander), maar onduidelijk is voor welk huis deze is gemaakt. Het betreft het eerste studiejaar filosofie van 23 studenten met drie stafleden)

Tijdelijke geloften en herinrichting van de studie

Vanwege de oorlog, en de vlucht van de studenten, was het normale traject van de opleiding ontregeld geraakt. De novicen van het afgelopen studiejaar hadden hun eerste geloften nog niet gedaan, en men zat niet meer in het eigen Moederhuis van Scheut... Daarom werd vanuit Rome een zogenaamd "Apostolisch Indult" gegeven, een toestemming om alsnog de vereiste geloften te kunnen afleggen. Op dat indult deden de

novicen van het studiejaar 1913-1914 een beroep. Zo schreef Leon Dirkx³⁰:

"Hoogeerwaarde Pater Superior,

Ik, Leonardus Dirkx, verklaar hiermede gebruik te willen maken van het Apostolisch Indult, uitgevaardigd door de Congregatie der Religieuzen te Rome in datum 9 Januari negentienhonderd vijftien, betreffende mijne aanvaarding tot de geloften.

Esch, derde Februari negentienhonderd vijftien,

L. Dirkx".

Op 5 februari 1915 konden in Esch Leon en zijn medestudenten (nu in de filosofie) hun uitgestelde geloften doen. Daarbij verbonden zij zich voor minstens vijf jaar aan de Congregatie. Zij deden hun geloften in handen van generaal-overste Mortier, die toen drie weken in Nederland verbleef³¹. Er werd toen eveneens beslist dat de filosofiestudenten van het tweede jaar naar Sparrendaal zouden gaan. Drie dagen later vertrok novicenmeester pater Surmont naar Londen, samen met twee Belgische studenten, terwijl één Nederlandse student een week later daarheen vertrok³². De elf filosofiestudenten van het tweede jaar gingen begin maart 1915 van Esch naar Vught. Daar waren zoals gezegd ook twee "Hollanders" onder. Ook pater Palmen keerde naar Vught terug³³. Naast rector Karel van Sante bleven in het huis in Esch paters Roofthoofd als spiritueel (geestelijk leidsman), en VandePutte als professor filosofie achter.

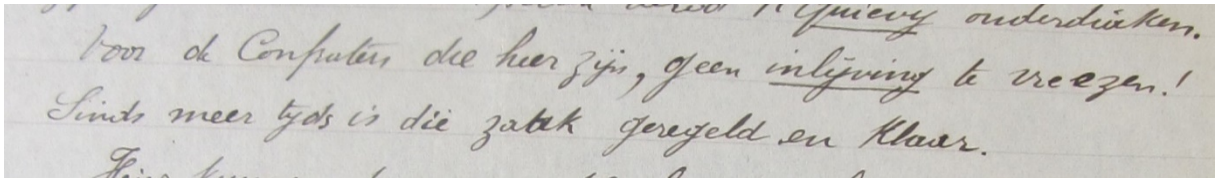
Mobilisatie van de Scheutisten in twee rondes

Vanaf het begin van de oorlog in augustus 1914 hing de dreiging van mobilisatie boven het hoofd van de Belgische studenten-Scheutisten. In de Belgische militiewet van 1913 waren religieuzen vrijgesteld van legerdienst, maar zij dienden wel een opleiding tot verpleger te volgen. Bij

oorlogsdreiging zouden zij worden opgeroepen voor dienst in hospitalen en voor ziekenvervoer³⁴. Nadat de Scheutisten na hun vlucht naar Nederland of Engeland het studieleven min of meer weer hadden opgepakt in Esch en Londen, bleef de dreiging van een eventuele oproeping. In een brief van 29 november 1914 vanuit Londen aan Pater Van Sante, "Overste Missiehuis Esch", schreef de generaal-

overste Mortier nog: "Voor de confraters die hier zijn, geen inlijving te vreezen. Sinds meer tijds is die zaak geregeld en klaar."

Maar drie maanden later, op 1 maart 1915, tekende koning Albert een Koninklijk Besluit waarbij alle mannen tussen de 18 en 25 jaar die nog niet onder de wapens waren, werden opgeroepen³⁵. Het betrof alle mannen die zich op dat moment bevonden te Frankrijk, op de Britse Eilanden of in onbezet België.

In juli 1915 vertrokken de gemobiliseerde Scheutisten in Londen naar het kamp Auvours nabij Le Mans in Frankrijk. De niet-gemobiliseerden moesten nu hun studie theologie of hun noviciaat verder volgen in Nederland. De theologiestudie werd ingericht in Huize Gerra, pal naast het groot-seminarie van het bisdom 's-Hertogenbosch in Haaren. Vanuit Sparrendaal in Vught zien we dan ook veertien Belgen, waaronder tien studenten die eerder in Esch verbleven, vertrekken naar Huize Gerra, samen met uiteindelijk zo'n tien Nederlandse studenten³⁶. Karel van Sante werd er de overste van, en vertrok dan ook op 8 september 1915 uit Esch naar Haaren. Onder leiding van pater Kamiel Leuridan werd het noviciaat voortgezet in Esch³⁷, maar noch in het dossier betreffende de gevluchte Belgen, noch in het Bevolkingsregister komt hij aldaar voor³⁸. Hij komt echter wél voor op een foto van de Scheutisten van 12 juni 1915, waarop naast 41 Belgische en Nederlandse studenten (waarvan er 35 filosofie studeerden in Esch) en 9 stafleden ook in het midden de toenmalige pastoor van Esch, Henricus van Duren, prijkt.

Opheffing van het missiehuis in Esch

Merkwaardig is nu dat volgens de geschiedschrijvers van Scheut³⁹ eind 1915 de mobilisatie van de Belgische jongemannen werd uitgebreid tot

allen die zich bevonden "in het buitenland" respectievelijk "in de neutrale landen van Europa". Echter het Koninklijk Besluit waarbij dat gebeurde dateert van 21 juli 1916. Toch vertrokken Leon Dirkx en zijn Belgische medestudenten reeds in januari uit Esch. Volgens zijn militair dossier⁴⁰ was Leon "*engagé comme volontaire pour la durée de la guerre*", dus aangenomen als vrijwilliger voor de duur van de oorlog.

Na de opheffing van het huis in Esch ging pater Roofthoof⁴¹ als econoom naar Huize Gerra, terwijl pater VandePutte via een tussenstop in Vught terug zou keren naar bezet België.

In Vught werd in het missiehuis Sparrendaal vóór het vertrek van de studenten naar het leger nog uitgebreid een Congregatiefeest gevierd. Op 3 december 1915, het feest van de heilige missionaris Franciscus Xaverius was er "*feest van het huis. Uitgenoodigd alle fraters uit "Gerra" en uit **Esch** op een goûter van 15.30 tot 17.30; chocolade, cadetjes (5 per man) en twee krentenmikken van Paymans.*" In hetzelfde dagboek⁴² noteerde rector Henri Raymakers van Sparrendaal: "*25 Dec. In Nativitate Dom(ine) J(esu) Chr(iste). Geen nachtmis hier, nachtmis in Regina Caeli, P(ater) van Eijgen, P(ater) Leuridan, P(ater) Dans. In **Esch** nachtmis waar alleen de fraters zijn heen gegaan.*" Aangenomen mag derhalve worden dat de fraters studenten in Esch in de lokale Sint Willibrorduskerk de H. Mis bijwoonden. Van een aparte kapel in hun tijdelijke missiehuis heb ik geen bewijs gevonden.

Pater van den Eerenbeemt besloot zijn verslag over de periode van de Belgische Scheutisten met⁴³:

"Zo eindigde de periode te Esch. Het dorp keerde terug tot de vroegere rust. Toch zullen in de eerste tijd de paters gemist zijn; gaven zij geen kleur aan het dorp met hun wapperende baarden en haastige stappen. Zo veel maal per dag trokken zij naar de kerk. Men hoorde ze zingen, men zag de goede geest die onder hen heerste. Nu was er niets meer te beleven in het dorp. Het werd weer even stil als vroeger."

Hoe het verder ging met Leon Dirkx en zijn medestudenten

Op 19 januari 1916 wordt Leon Dirkx gekeurd in het Engelse Folkestone en goed bevonden voor militaire dienst, met de aantekening dat er rekening wordt gehouden met zijn status als "filosofie-student" (waarbij niet vermeld wordt, dat dit vooral is omdat hij valt onder de religieuzen, hetgeen later wél wordt genoteerd). Hij moet dan naar Southampton gaan om ingescheept te worden naar Frankrijk. In Frankrijk wordt hij vervoerd naar Auvours vlak bij Le Mans. Daar bevindt zich het Belgische C.I.B.I.: Centre d'Instruction des Brancardiers-Infirmiers (Centrum van Instructie van brankardiers-verpleegkundigen). (Op de foto⁴⁴ hieronder, aldaar gemaakt: van links af fraters Karel Verheyen, Gaston Devel, Gustaaf Drossens en Leon Dirkx)

Daar verblijft hij tot 25 juni. Op die datum wordt hij ingedeeld bij de C.A. 5e D.A.: de "Colonne d'Ambulance" van de 5e "Division d'Armée" (dat wil zeggen bij de geneeskundige dienst van de 5e legerafdeling).

Aangenomen mag worden dat Leons medestudenten in zijn ervaringen deelden. Uit een briefje van generaal-overste Mortier aan pater Van Sante van 12 januari 1916 is bekend, dat hij van plan was op de 16e naar Folkestone te gaan, hoogst waarschijnlijk om zijn studenten die in militaire dienst gaan te ontmoeten. Hij schrijft dan

ook⁴⁵: *"Ik verhoop dat de nieuwe Confraters in Auvours zoo wel zullen varen als deze van den eersten groep. België doet zijn plicht ten einde toe. Het is billijk dat elk voorts mede werke tot afstraffing van het onrecht."*

Leon Dirx werd ingedeeld bij het 2^e Regiment Jagers te Voet, van de 5^e Legerdivisie, samen met twee confraters. Vanaf begin juli 1916 zat hij aan het Belgisch front. Hij diende er als de anderen als brankardier, en moest gewonden eerste hulp verlenen en transporteren. Enige dagen frontlinie in de "loopgrachten" of "tranchees" werden afgewisseld met rustperiodes, en zelfs "congés", dat wil zeggen perioden van verlof. Dan probeerden de Scheutisten samen te komen, bijvoorbeeld in hun huis in Le Tréport in Normandië. Ook kon men een enkele keer op bedevaart naar Lourdes, hetgeen Leon deed eind februari 1917, of naar Londen of Parijs.

Van de Belgische filosofiestudenten die in Esch verbleven (de 9 die op 3 maart 1915 naar Vught vertrokken, en de resterende 22 eerstejaars filosofiestudenten) werden er in januari 1916 28 militair-brancardier (3 dus niet). Van hen sneuvelden er 5 en werden er 9 "gekwetst" (waaronder één die na maanden alsnog overleed, en daarom ook meetelt als gesneuvelde), terwijl één van hen in Duitse krijgsgevangenschap raakte. Nadat zij gedemobiliseerd werden konden ze de studie in 1919 hervatten in Scheut en Leuven. Een drietal van hen verlieten de congregatie (het betreft onder meer één "gekwetste" en de voormalige krijgsgevangene). De resterende 23 overlevenden werden allen gewijd tot priester, maar één van hen overleed nog vóór hij kon worden uitgezonden als missionaris naar China of Belgisch Kongo⁴⁶.

Onder de gesneuvelde Scheutisten was ook Leon Dirkx die door een geweerkogel in het linkerachterhoofd stierf. Hij sneuvelde in de eerste linie, in de loopgraven op het grondgebied van het Westvlaamse dorp Bikschoote, op 24 juni 1918 rond elf uur 's avonds. Drie dagen later werd hij begraven op de militaire begraafplaats van Westvleteren.

In zijn bewaard gebleven brieven⁴⁷ aan zijn geestelijke overste in Le Tréport, pater Van Zuyt, vermeldt Leon Dirkx slechts één keer over Esch. Op 3 november 1916 schrijft hij vanuit zijn "kantonnement" achter het front:

*"Hier in ons armoe zijn we gelukkig, en beseffen meer hoe gelukkig we waren in Scheut en **Esch**. (...) En dat is waar, zoo dikwijls wij bijeen zijn of samen ergens naar toe gaan komt 't gesprek op Scheut of **Esch** en dan moeten we het malkander zeggen hoe gelukkig we zijn Scheutisten hier op 't front zulken steun te hebben van oversten en confraters. Gisteren gingen we fr(ater) Speltinx opzoeken (...). Als we huiswaarts keerden was 't uur dat men patatten (aardappelen – D.D.) uitdeelt voorbij, we moesten dus trachten ergens aan eten te geraken. Dus een brood gekocht en een potje "jam"⁴⁸, in een weide op 'nen wagen gekropen en 't smaakte, we dachten ons op congé (verlof – D.D.) in **Esch** en 't was "tamquam nihil... et omnia" ("Als niets... en alles" – D.D.)."*

¹ Leonardus Dirkx, *Reusel 15-2-1859, †Turnhout (B.) 17-9-1940, en Joanna Cornelia Bax, *Weelde (B.) 20-4-1864, †Turnhout (B.) 24-5-1940.

² Zijn zus Julia, mijn oma, kreeg de Belgische nationaliteit bij haar huwelijk met een Belg in 1923. Zijn niet gehuwde zus Anneke werd Belgische bij vonnis van de rechtbank in België in 1924.

³ Congregatio Immaculati Cordis Mariae.

⁴ L. Cleynhens: De Scheutisten tijdens de Eerste Wereldoorlog: hun verblijf in Groot-Brittannië, Nederland en aan de IJzer (Leuven 1995; KADOC Leuven, inv.nr. KC3851) blz. 2-3.

⁵ Volgens de brochure "Gustaaf Drossens, de plaats en het moment" zou dit reeds op 3 augustus gebeurd zijn (KADOC leeszaal nr. 2753235, blz. 6).

⁶ Postulanten zijn zij die nog geen geloften hebben afgelegd en zich kandidaat stellen om de opleiding te beginnen, dus om novice te worden.

⁷ Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven (ENK), Sint-Agatha – Archief CICM inv.nr. 206, getypt notaboekje/dagboek van rector van Sparrendaal H. Raymakers 1899-1933, blz. 21. In het dossier van de gevluchte Belgen in Vught wordt hij niet genoemd. Volgens het Bevolkingsregister van Vught 1910-1920 Wijk G blad 124 vestigde hij zich op 15 november 1914 in die gemeente, en bleef hij daar tot 25 november 1919.

⁸ Raymakers blz. 21. Citaat uit ENK, CICM inv. nr. 1010 – Scheut in Nederland (z.j.) door André van den Eerenbeemt cicm, blz. 36. Dit boek van Van den Eerenbeemt (1912-1958) dateert van na 1942 (de dood van pastoor van Duren).

⁹ De "burgerhuizen" hadden volgens één ongedateerde Opgaaf van vluchtelingen de nummers A29 en A30. In een andere Opgaaf staat enkel A29 vermeld. Het Bevolkingsregister van Esch van 1900-1924 vermeldt op blad 29 dat op "**A29 (Kom)**" van 2 aug. tot 12 nov. 1913 de gasfitter Jan Broeren met zijn gezin woonde, die uit 's-Hertogenbosch kwam, en daar ook terugkeerde. De volgende vermelding van A29 is op blad 49. Dan woont er het gezin Dielemans-de Bel van 27 maart tot 29 april 1914. Er staat geen beroep gemeld. Dit gezin kwam van Empel en ging naar Boxtel. Van 5 juni

tot 31 dec. 1914 verbleven er nog "Geest Zusters" (blad 220). Het betreft twee Franse dames en één Nederlandse. Deze laatste kwam op dezelfde datum, maar vertrok al op 26 aug. 1914 naar Boxtel (zij was eerder in een klooster in Tilburg). Over die dames gaat nog een fraaie anekdote, verhaald in De Kleine Meijerij 2014, blz. 140-141.

Pand A29 kwam waarschijnlijk leeg te staan na het vertrek in 1915 en in januari 1916 van de meeste studenten. "Slager" of "winkelier" Theodorus Konings woonde er officieel vanaf 4 juli 1916 met Adriana van Brunschot, die hij huwde te Esch op 1 juli 1916. In de jaren daarna worden er ook hun kinderen geboren (Bev.Reg. 1900-1924 en 1924-1940 allebei blad 88). Volgens mededeling van Martien Verreijt woonden zij nog in 1938 aldaar in huis A29, het huidige adres Dorpsstraat 2, waar zij een kruidenierswinkel dreven. Op blad 143 worden de Scheutisten opgevoerd als bewoners van **A29 én A30**. De eerst genoemde is de Nederlander Petrus Palmen, die op 22 dec. 1914 als bewoner zou zijn gekomen. De laatste Scheutist, de Nederlander Henricus Slegers, vertrok naar Vught op 2 juli 1918.

Huis "**A30 (Kom)**" werd eerder bewoond tot 11 aug. 1914 door de weduwnaar Theodoor Jansen die toen overleed (Bev. Reg. 1900-1924, blad 82). Nadat de missionarissen Esch hebben verlaten werd pand A30 vanaf 10 januari 1919 bewoond door de in december 1918 nieuw benoemde burgemeester Marie Joseph C.A. Arnoldts (burgemeester van Esch tot februari 1946), die het pand met zijn later ingetrokken vrouw en kinderen zeker bewoond heeft tot in 1940 (Bev.reg. 1900-1924, blad 6 en 1924-1940, blad 9).

Waarschijnlijk in maart 1940 verhuisde pastoor van Duren naar A30, aangezien vanaf 30 maart op de pastorie zijn opvolger ingeschreven staat (Bev.Reg. 1924-1940 blad 46 en 60). Dit pand is het huidige adres Leunisdijk 1 (bouwjaar 1870 of circa 1900, zie

<https://huispedia.nl/esch/5296kw/leunisdijk/1> en

<http://www.janvandenbijaart.nl/portfolio/leunisdijk-1-esch/>). Met dank aan Martien Verreijt voor zijn informatie.

¹⁰ Pastoor in Esch van 1911-1940, hij overleed in Esch in 1942.

¹¹ Waarschijnlijk is dit de aanleiding voor de opmerking "de vluchtelingen konden dan op Sparrendaal een handje helpen" in het artikel van Anton van Dorp in De Kleine Meijerij van 2014, blz. 139, en op het weblogartikel van het BHIC "Gevluchte Scheutisten in Esch" (<http://www.brabantbekijken.nl/2014/07/gevluchte-scheutisten-in-esch.html>).

Doch uit de bronnen blijkt dat niet. De vluchtelingen kregen juist lessen en studeerden!

¹² Bevolkingsregister Esch 1900-1924 blad 143.

¹³ BHIC, Bevolkingsregister Vught 1910-1920 blad 121, en BHIC, Archief Gem.bestuur van Esch 1811-1941, toegangsnr. 5002, inv.nr. 1293 (ongedateerde "Opgaaf...").

¹⁴ Op de foto van 12 juni 1915 van de studenten-Scheutisten met pastoor van Duren van Esch staan in ieder geval minstens twee van hen: Walter Kocken en Henri van den Broek.

¹⁵ ENK, Archief C.I.C.M. inv.nr. 337: verslagen over de studie aan Sparrendaal aan B&W van Vught en de Minister van Onderwijs.

¹⁶ BHIC, Archief Gem.bestuur van Esch 1811-1941, toegangsnr. 5002, inv.nr. 1293.

¹⁷ Aantallen vluchtelingen op: 12 okt. 8 personen, 13 okt. 1 persoon, 15 okt. 1, 16 okt. 3, 18 okt. 1, 19 okt. 1, 22 okt. 1, 26 okt. 3 en op 30 okt. 3 personen.

¹⁸ Bij één persoon wordt de geboorteplaats vermeld, maar uit een andere lijst blijkt hij Scheutist-medisch student te zijn geweest in Leuven.

¹⁹ Op 1 nov. 5 personen, 7 nov. 4, 10 nov. 1, 12 nov. 3, 14 nov. 1, 16 nov. 1, 20 nov. 1, 24 nov. 1, en op 28 nov. 1 persoon. Op drie personen na hadden ze allemaal het laatst gewoond in het studiehuis in Scheut.

²⁰ Van de maanden juli tot en met oktober 1915, en van na november 1915 zijn geen lijsten bewaard gebleven.

²¹ Zie <https://www.bhic.nl/ontdekken/verhalen/de-commissaris-van-de-koningin-over-esch> (geraadpleegd 31 augustus 2018).

²² BHIC, Archief 5060 Gem.bestuur Vught, inv.nr. 1306 inzake Belgische vluchtelingen.

²³ Cleynhens blz. 20.

²⁴ Bedoeld zijn "twee jaargangen".

²⁵ Van den Eerenbeemt blz. 36-37.

-
- ²⁶ Hij zou echter officieel volgens het bevolkingsregister van Vught niet verhuisd zijn. Zie een noot hiervóór.
- ²⁷ Ampe gaf in 1914-1915 eveneens les aan Sparrendaal. Zie ENK, Archief C.I.C.M. inv.nr. 337: verslagen over de studie aan Sparrendaal aan B&W van Vught en de Minister van Onderwijs.
- ²⁸ Alles volgens Van den Eerenbeemt. De professoren en leidinggevenden Van Sante, Surmont, Vandeputte, Ampe en Roothoof t komen niet voor in de lijsten van ondersteunde vluchtelingen. Wel in de lijst van vertrokkenen van 20 febr. 1915 (Surmont 8 febr. naar Londen), en van twee exemplaren van de ongedateerde "Opgaaf omtrent de in de gemeente aanwezige vluchtelingen". Op de ene staan (op huisnrs. A30 en A29) o.m. in deze volgorde: Surmont ("vertrokken naar Londen"), Van Sante (vertr. naar Haaren 8 sept. 1915), Vandeputte ("ingekomen 21 nov. 1914"), Roofthoof t ("ingek 3 maart 1915 uit Vught") en Ampe (ingek. sept. 1915, ingeschreven 21 sept. 1915"). Op de andere "Opgaaf" (wellicht jongere versie want minder uitgebreid) staat naast de studenten filosofie enkel Surmont genoteerd (zonder enige opmerking).
- ²⁹ Deze foto en de andere foto van de Scheutisten in Esch bevinden zich in het fotoarchief van de CICM in het KADOC te Leuven.
- ³⁰ KADOC Leuven, Archief CICM inv.nr. 896 Persoonsdossier van Leonardus Dirx.
- ³¹ Cleynhens blz. 20.
- ³² BHIC, Archief Gem.bestuur van Esch 1811-1941, toegangsnr. 5002, inv.nr. 1293; Opgaaf vertrokkenen op 20 februari 1915.
- ³³ BHIC, Archief Gem.bestuur van Esch 1811-1941, toegangsnr. 5002, inv.nr. 1293; Opgaaf vertrokkenen op 3 maart 1915; vergelijk Bev. Reg. Esch 1900-1924 blad 143, waaruit blijkt dat een vierde "Hollandse" student toen naar Uden vertrok.
- ³⁴ G. Cooman: De 'kaki-seminaristen', West-Vlaamse seminaristen-brancardiërs tijdens en na de Eerste Wereldoorlog. In: Trajecta, tijdschrift voor de geschiedenis van het katholiek leven in de Nederlanden, 1997, p. 263-288; op blz. 263.
- ³⁵ Dit Koninklijk Besluit is (evenals de volgende) te vinden op: <http://www.ablhistoryforum.be/viewtopic.php?t=1710> (geraadpleegd 4 december 2018).
- ³⁶ BIHC 's-Hert., 5060 Gem.bestuur Vught, inv.nr. 1306 - Belgische vluchtelingen, en Bevolkingsregister Vught 1910-1920 Wijk G bladen 121-126.
- ³⁷ Cleynhens blz. 20.
- ³⁸ Wel komt hij voor in het vluchtelingendossier van Vught: BHIC 's-Hert., 5060 Gem.bestuur Vught, inv.nr. 1306 - Belgische vluchtelingen, onder nr. 519.
- ³⁹ Respectievelijk Van den Eerenbeemt blz. 37 en Cleynhens blz. 21.
- ⁴⁰ Een PDF-bestand daarvan is mij toegezonden door Direction Générale Human Resources, Division Administrative – Expertise HRA-E/N/Archives.
- ⁴¹ Cleynhens blz. 21.
- ⁴² EKN Archief C.I.C.M. inv.nr. 206, blz. 21-22.
- ⁴³ Van den Eerenbeemt blz. 37.
- ⁴⁴ Foto van Gustaaf Drossens, Stadsarchief Lokeren, België.
- ⁴⁵ KADOC, archief CICM inv.nr. 1342 - Corr. assistenten - Gen. overste 1914-1916.
- ⁴⁶ Gebaseerd op Cleynhens blz. 124 e.v., Bijlage II, Lijst van de "legerScheutisten".
- ⁴⁷ KADOC, archief CICM inv.nr. 3095.
- ⁴⁸ Volgens het Etymologisch woordenboek komt het woord "jam" voor confiture in het Nederlands voor het eerst voor in 1910, dus wellicht gebruikt Leon daarom voor dit relatief nieuwe begrip de aanhalingstekens.